Црквене студије, Ниш / Church Studies, Nis 5-*2008, 329-344*
УДК 271.222-725(497.11) "1467/1476"

Ема Миљковић
Филозофски факултет, Ниш - Србија
Александар Крстић
Историјски институт, Београд - Србија

ПАРОХИЈСКО СВЕШТЕНСТВО У БРАНИЧЕВУ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XV ВЕКА

Апстракт: *У раду се, на основу података османских пописа Браничевске области из 1467. и 1476. године, разматра правни и друштвени положај парохијских свештеника, који су припадали различитим категоријама становништва (раја, Власи, војнуци, чак и спахије), затим промене у броју свештеника у односу на број верника, као и породична структура свештеничких породица.*

Кључне речи: *Браничево, Србија, XV век, Православна црква, свештенство, попови.*

Парадоксална је чињеница да "иако је последњих пет деценија средњовековне српске државе сразмерно богатије изворима него претходна раздобља, о историји Цркве зна се сразмерно мање".[1] То нарочито важи за крајеве уз Саву и Дунав, па се о архијерејима, границама епархија, времену оснивања појединих манастира и цркава, њиховом духовном животу и делатности, поседима, као и о парохијском свештенству и мрежи парохија, може стећи само врло ограничена слика. Због оскудности домаћих писаних извора, велики значај добијају подаци првих османских дефтера, јер османски документи, настали у другој половини XV века, осликавају стање у две историјске епохе и два различита друштвена уређења, те се могу у великој мери искористити за расветљавање одређених питања из друштвене историје српског народа у последњим деценијама постојања независне државе. Имајући све наведено у виду, определили смо се да на примеру области Браничева, анализом детаљних пописа из 1467. и 1476. године,[2] покушамо да прикажемо положај парохијског свештенства у Србији у овом преломном периоду.

*

Парохијско свештенство у средњовековној Србији није представљало јединствен друштвени слој, будући да су свештеници потицали како из редова ситне властеле, односно властеличића, тако и из зависних слојева, меропаха и сокалника.

1 С. Ћирковић, *Православна црква у српској држави*, Работници, војници, духовници, друштва средњовековног Балкана, Београд 1997, 212.

2 Браничево је 1467. године пописано самостално, као вилајет Браничево: M. Stojaković, *Braničevski tefter*, Beograd 1987; деценију касније, ова област је пописана у оквиру Смедеревског санџака: Istanbul, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi (= BBA), *Tapu tahrir defteri* (= TTD), 16 (1476).

Већ у време краља Стефана Дечанског (1321-1331) долази до затварања ове друштвене групе, па се законским одредбама забрањује прелазак меропаха у парохијско свештенство, које од тада попуњавају само поповски синови. Свештеника је, међутим, могао да наследи само један син, док су остали, иако су "*књигу изучили*", постајали меропси. Разлике у друштвеном пореклу условљавале су и економски положај попова: они који су имали своје баштинске поседе, некада и читава села, издржавали су се од својих имања, били су слободни и господар властелинства на коме се налазила њихова парохијска црква није их могао отерати. Са друге стране, свештеници без баштине добијали су за своју службу од властелина "*три њиве законите*", ослобођене дажбина, а могли су да напусте свог господара само уколико им не би обезбедио ово издржавање. Како то често није било довољно да се прехрани велика породица, попови без баштине узимали су додатну земљу за обраду, за коју су "*работали по закону*", тј. сносили су обавезе као и остало зависно становништво.[3] Судећи према одредбама које су важиле на манастирским поседима у XIV веку (Бањска, Грачаница, Дечани, Свети Арханђели), свештеници су ипак имали одређене обавезе према господару властелинства (копање винограда, жетва, припрема хмеља за пиво), али су већине осталих работа и дажбина били ослобођени.[4]

У складу са црквеним канонима, свештеник је поред духовних, имао и материјалне обавезе према надређеном епископу. За разлику од Византије, где се плаћала јединствена дажбина епископу - каноникон, у Србији су ове обавезе биле подељене на више делова. Свештеник је био дужан да три пута годишње - на Божић, Васкрс и Покладе, долази свом архијерају, плаћајући му *врховину* као знак подложности, а такође је морао да за епископа од својих парохијана скупља *бир*, црквени доходак у натури или новцу, који је износио лукно жита (10.25 kg) или два динара од сваког брачног пара.[5] Владари су често својим задужбинама уступали дажбине које су иначе припадале епископима, укључујући и бир са одређених територија, било делом, било у целини. Ову праксу наставио је и кнез Лазар, који је одредио да манастир Раваница дели *"бир браничевски и кучевски на поле с митрополитом"*, док је бир са простора Дубравнице, до Ражња и Сталаћа, припадао у целини Раваници.[6]

*

Положај Српске православне цркве и њеног свештенства, након пада српских земаља под османску власт, још увек није довољно расветљен услед недостатка релевантне грађе, како српске, тако и турске провенијенције. Тврдња,

3 *Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354*, ed. Н. Радојчић, Београд 1960, 48, 55, чл. 31, 65.
4 Изворе и литературу о парохијском свештенству видети у: *Лексикон српског средњег века*, ed. С. Ћирковић и Р. Михаљчић, Београд 1999, s. v. *Парохије*, 494-496 (Р. Милошевић, С. Ћирковић), *Поп*, 553-554 (Р. Поповић, Д. Динић-Кнежевић, Р. Михаљчић), *Свештенство*, 655-657 (Р. Милошевић).
5 Д. Динић-Кнежевић, *Прилог проучавању свештенства у средњовековној Србији*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду 11/1 (1968) 51-61; *Лексикон*, s. v. *Бир*, 47-49 (М. Јанковић), *Врховина*, 107-108 (Д. Динић-Кнежевић), *Каноник*, 275 (М. Јанковић); М. Благојевић, *Земљораднички закон: средњовековни рукопис*, Београд 2007, 294.
6 А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара: текст, коментари, снимци*, Београд 2003, 54, 94; С. Мишић, *Територијална организација Браничева (12-15. век)*, Браничево кроз војну и културну историју Србије I-3, Пожаревац 2006, 13; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку. Историјско-географска студија*, Пожаревац 2007, 23, 201.

изнета у старијим историографским делима, да је одмах након османских освајања Српска црква у потпуности потпала под јурисдикцију Охридске архиепископије[7], коригована је новијим радовима, првенствено заснованим на османској грађи.[8] Иако би, пре доношења коначних закључака, било неопходно извршити додатна истраживања, мишљења смо да се може прихватити став да је постојао одређени степен аутономије северних епархија Пећке патријаршије у односу на Охридску архиепископију, нарочито у првим деценијама османске управе у тим подручјима, што представља и територијалне и хронолошке оквире овога рада.

Истовремено, мора се водити рачуна о чињеници да је Православна црква (била она грчка, српска, бугарска или нека друга) у читавом Османском царству потпадала под државну регулативу, те да је било немогуће вршити персоналне или организационе промене без сагласности централне власти. Без сагласности Порте није могао бити изабран ниједан патријарх, митрополит или епископ. Држава се, као и у другим видовима друштвеног живота, није мешала у унутрашње уређење цркава, њихову хијерархију и администрацију, већ је утврђивала износ дажбина које су цркве и манастири, тј. њихови монаси, били дужни да плаћају, као и одговорности, свештенства.

Карактеристично је да хришћанске цркве у Османском царству нису биле предмет државног законодавства. Наиме, о тој материји кануна нема, већ су једини законски документи дефтери црквене канцеларије и берати.[9]

Доходак од православних цркава називан је, до средине XVIII века, *Муката пископос калема* (Kalem-i Piskopos Mukataasi), што указује да је Црква сматрана за мукату, државно добро, чији закупник има прецизно одређене дажбине према државној благајни. Дакле, османска држава омогућила је Православној цркви новчано давање прописаних дажбина за добра на државној земљи. Црква се у таквом односу налазила у улози уживаоца земље, чији је врховни власник држава, те је такав однос обезбеђивао територијални и економски имунитет црквеног поседа.[10]

Ослањајући се на шеријатске правне норме, османска држава је немуслиманским верским заједницама, које су имале статус "зимија"[11], тј. заштићених поданика, признавала право на слободу вероисповести. Њихова основна пореска обавеза, џизја или харач, представљала је вид "искупљења" за пасиван положај у муслиманској држави, док је ослобађање од плаћања ове дажбине било могуће само за оне хришћане који заузму одређено место у османском војно-управном апарату. Изузетак од овог правила представљали су православни монаси, који су, без вршења војне службе, спадали у повлашћени слој становништва и у највећем броју случајева били ослобођени плаћања харача, као и многих других

7 Детаљан преглед литературе видети у: *Историја српског народа (=ИСН) III/1,* Београд 1993, 14-17 (Р. Самарџић).

8 Детаљније видети: Б. Ђурђев, *Улога цркве у старијој историји српског народа*, Сарајево 1964; *ИСН III/1,* 14-39 (Р. Самарџић).

9 Р. Тричковић, *Српска црква средином XVII века*, Глас САНУ 320, Одељење историјских наука, књ. 2, Београд 1988, 75.

10 *Исто*, 66.

11 Зимијама се сматрају "народ књиге", хришћани и Јевреји, којима се још од Мухамедовог времена, признаје право исповедања и учења вере, управљања верским и имовинским пословима, издавање уредби и суђења у оквирима своје конфесије. Први познати пример таквог поступања према хришћанима су повластице које је сам Мухамед 623. године дао монасима манастира Света Катарина на Синају.

ванредних намета у дужим временским раздобљима све до краја XVII века.[12] У Смедеревском санџаку има примера да су калуђери били ослобођени и плаћања испенџе (спахијске главнице), као што је то био случај са тридесет калуђера манастира Љубостиња, извесно одмах након османског освајања Србије. Међутим, већ у попису из 1476. године број калуђера смањен је на девет и наређено је да плаћају пуни износ испенџе. Таква промена у повластицама калуђера долази управо у време када се умногоме погоршава положај великих и утицајних српских православних манастира.[13]

Положај парохијалног свештенства, бар колико се може закључити на основу расположиве грађе, у фискалном погледу није се разликовао од статуса обичне раје. Иако се у пописима среће одредница *поп*, она је очигледно имала само сталешки, али не и правни значај.[14] Не може се са сигурношћу тврдити ни да се у пописима конседвентно бележе сви попови, али с обзиром на чињеницу да њихово уписивање није спорадична појава, већ да се јављају у пописима у знатном броју, може се претпоставити и да је највећи део њих убележен. Сигурно је да је поп имао одређени углед у селу, те је вероватно и то разлог што их и пописи бележе са том ознаком. Иначе, са становишта фискалне политике, што је првенствено сврха дефтера, нема разлога за њихово посебно означавање.

На основу једног митрополитског берата из 1582. године, сазнаје се да је сваки поп, без обзира на број села које је држао, био дужан да свом митрополиту даје по дванаест акчи годишње, колико су били дужни да дају и од цркава које су држали. Иако је берат из каснијег периода у односу на онај на који се односе наша истраживања, помињемо га, јер је ова одредба преузета из канонског и средњовековног византијског и српског права, те је сигурно важила и у деценијама које су претходиле издавању берата. Евентуалне разлике могле су да постоје у износу "поповине", како се иначе ова дажбина зове, али извесно је да одступања нису била велика. Из истог извора сазнаје се и да је каноникон, тј. бир, дажбина коју су сва православна домаћинства на тлу митрополије давала митрополиту осамдесетих година XVI века, износила две акче. На помисао да каноникон није могао бити мањи ни у ранијем периоду наводи податак да је истовремено када је од кућа православних домаћина на подручју Пећке патријаршије убирано по две, а на подручјима која су спадала под јурисдикцију Цариградске патријаршије убирано по шест акчи, дакле чак три пута више. Иначе, поповина и каноникон давани су у истом износу и патријарху.[15]

---

12 А. Фотић, *Света Гора и Хиландар у Османском царству XV-XVII век*, Београд 2000, 12.

13 BBA, TTD 16 (1476); Е. Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санџак 1476-1560. Земља, насеља, становништво*, Београд 2004, 287.

14 За разлику од велике већине пописаних лица, поповима, али и припадницима других професија (ковачи, грнчари и остале занатлије, говедари и слично) у дефтерима се углавном не наводе имена очева. Будући да је коришћење патронимика, као уосталом и презимена у данашње време, имало претежно практичну сврху, зарад лакшег разликовања личности са истим именима, може се претпоставити и да у османским пописима означавање људи по њиховим професијама уместо по именима очева има исту сврху.

15 В. Бошков, Д. Бојанић, *Султанске повеље из манастира Хиландара*, Хиландарски зборник 8, Београд 1991, 172. Ова претпоставка се може потврдити и на основу, додуша много касније насталог, али непроцењиво значајног, регистра свих православних цркава у Османском царству, тј. дефтера патријаршија са свим њиховим епископијама, који је вођен ради књижења државних доходака од православних црквених организација и садржи податке за петнаест година, од 1640-1655: Р. Тричковић, *Српска црква*, 61-164.

*

Браничево је, по османском освајању 1458/1459. године, устројено као посебан вилајет (субашилук), односно војводство са крајишким статусом, у чијем је саставу било седам области (нахија): Лучица, Пек, Звижд, Ждрело, Хомоље, Ресава и Раваница.[16] У Браничевској области, према попису из 1467. године, постојала су 304 сеоска насеља са 5500 кућа. За њих су духовничку службу вршила укупно 73 свештеника, уписана у 70 насеља.[17] Поред тога, у још 27 других села убележени су синови и браћа попова, што указује да су и у тим насељима у претходном периоду живели свештеници. Укупно узевши, дакле, почетком последње трећине XV века у 32% браничевских села срећу се свештеници и чланови њихових породица. Највише свештеника било је у најнасељенијој области, Лучици (32), а најмање, по један, у најслабије насељеним, Хомољу и Звижду. Ипак, поређењем података по нахијама, може се запазити извесна регионална неравнотежа у броју свештеника у односу на број домаћинстава.

нахија	укупно села	села са поповским породицама (%)	попови	укупно кућа	број кућа на једног попа
Пек	57	16 (28%)	10	890	89
Звижд	5	1 (20%)	1	68	68
Хомоље	27	4 (15%)	1	339	339
Лучица	81	38 (47%)	32	2057	64.3
Ждрело	79	23 (29%)	15	1302	86.8
Ресава	42	10 (24%)	10	653	65.3
Раваница	13	4 (31%)	4	190	47.5
укупно:	304	97 (32%)	73	5499	75.3

Као што се из табеле може видети, у малој нахији Раваница, где се о духовним потребама православних хришћана старао и истоимени манастир, један свештеник долазио је на 47,5 кућа. У Звижду, Лучици и Ресави тај број се кретао 64-68 кућа, у Пеку и Ждрелу нешто мање од 90 кућа, док је у Хомољу убележен свега један духовни пастир (у селу Јошаници) на 339 православних домова. Ипак, ако се има у виду да су у селима Лабљан, Извар и Изварица у то време живели поповски синови, може се закључити да је у претходном периоду покривеност Хомоља свештеницима вероватно била на нивоу оне у Пеку и Ждрелу.[18]

16 M. Stojaković, *Braničevski tefter*; Е. Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санџак*, 46; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, 13-28.

17 M. Stojaković, *Braničevski tefter*. У нашој књизи *Браничево у XV веку*, 203, омашком је наведено да је 1467. године у Браничеву било 57 свештеника, док у укупан број сеоских кућа (5250) нису урачуната влашка (179) и домаћинства са посебним статусом (соколари и јастребари). Стварни број православних домаћинстава у Браничеву је у ово време био већи од 5500, будући да сеоском становништву (раја, власи, војнуци, соколари) треба додати и хришћане спахије, мартолосе и занатлије у тврђавама Голупцу и Ресави, што је укупно нешто преко 400 људи.

18 M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 224-225, 275-276. Свештеницима у Браничеву 1467. године бавио се и Б. Храбак, *Бројност свештенства и манастира и организованост цркве у Србији од*

Регионалне разлике у величини парохија постојале су и у другим крајевима, као и у претходном периоду под српском влашћу. Тако је, на пример, према рачунању Стојана Новаковића, у равничарском делу Дечанског властелинства (у Метохији) једну парохију средином XIV века чинило 20 кућа, у долини Лима седам села, док у осам влашких и једном арбанашком катуну није забележен ниједан поп. Попови код Влаха ретки су и на другим властелинствима (на Жичком један поп на 226 влашких кућа, на Бањском два попа на 504 куће, а на Светоарханђеловском три попа долазила су на укупно 447 влашких кућа).[19] Према попису Области Бранковића, насталог непосредно по освајању 1455. године, просечан број сеоских домаћинстава по једном свештенику кретао се од 26.6 (нахија Клопотник) до 42.3 (нахија Долци).[20]

Попови су редовна појава у већим браничевским насељима са преко 30 кућа, као и у пазарним местима (Лучица, Кула, Тополовник, Орашје, Суботица). У селима Лучици, Трстенику и Самочеви била су по двојица свештеника. Како су се највећа и најбогатија села углавном налазила у долинама река (Дунава, Млаве, Мораве, Пека, Ресаве), тако се може пратити и концентација свештеника и чланова њихових породица управо у таквим насељима (видети карту). Најнапреднија насеља су, са друге стране, претежно припадала хасовима султана (Трстеник, Клење, Храбровац, Худојевац у Пеку) и санџакбега (укупно 69 села), па је и присуство свештеника у овим насељима веће од просека на нивоу читавог субашилука. У сва четири села царског хаса, која су 1476. године припала зеамету Хамза-бега, убележени су попови, а било је и 23 насеља санџакбеговог хаса (уз још осам села у којима су живели само синови и браћа попова).[21]

Поред сеоских насеља са земљорадничким становништвом (*рајом*), свештеника је било и међу другим категоријама српског становништва у Браничеву. Поп је, на пример, 1467. године уписан и у селу Кривац у Ждрелу, које је насељено Власима, док је у друга два влашка селу у истој области, Новцу и Јашиковцу, забележен по један поповски син. Изгледа да је поп живео и међу Власима у оближњем Радуловцу, јер је за извесног Војина, пописаног тада без икакве ознаке, деценију касније наведено да је син попа. Поп Јован јавља се и у влашком селу Крушевица у Звижду. Неки поп Филип убележен је у селу Тополовник као муселем, што значи да није плаћао рајинске дажбине. За њега је у белешци напоменуто да је под тим условом пребегао из Угарске. У оквиру пописа муселема тврђаве Ресава, који су тај статус добили тиме што су предали тврђаву Османлијама 10. маја 1458. године, срећемо и попа Милована са сином. У Голупцу 1467. године није пописан ниједан свештеник, али су се међу 76 Срба, житеља овог града, који су обављали старжарску службу и зато били ослобођени рајинских дажбина, налазила и тројица

1470. до 1570. године, Богородица градачка у историји српског народа, 127-129, али су подаци које он наводи о броју свештеника по нахијама и просечном броју кућа на једног попа углавном погрешни. Такав је и закључак да је највеће село без свештеника било Д. Црниће, будући да је у овом селу поред попа Радослава уписан и калуђер Симон: M. Stojaković, *Isto*, 98.

19 С. Новаковић, *Село*, Народ и земља у старој српској држави, приредио С. Ћирковић, Београд 2002, 160-161.

20 Просек за читаву Област био је 32.8 домаћинстава на једног свештеника: *Oblast Brankovića. Opširni katastarski popis iz 1455. godine*, ed. H. Hadžibegić, A. Handžić, E. Kovačević, Sarajevo 1972; Б. Храбак, *Свештена лица на Косову и суседним крајевима 1455. године*, Зборник Филозофског факултета у Приштини 9 (1972) 67-82.

21 M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 37-93. За Хамза-бега уп. Е. Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санџак*, 67.

поповских синова, док је четврти, Јован, био међу голубачким мартолосима.[22]

Занимљиво је да је попова било и међу војнуцима Браничева. Војнуци, хришћани, слободни сељаци, баштиници, били су за обављање војничке службе награђени уживањем слободне баштине и припадношћу војном сталежу. Они су служили као лаки оклопници, а у Браничеву, у другој половини XV столећа, обављали су веома значајну граничарску службу на крајишту. Војнуци су били организовани у "копља", која су сачињавала један војнук и најмање два, а највише седам јамака - заменика. Они су наизменично одлазили у поход. Најниже војничке старешине били су лагатори, који су се бирали из редова самих војнука.[23]

Међу војнуцима су, као јамаци, 1467. године били уписани поп Радован из села Степинце (Шетница) у Пеку и поп Јаков, брат Јована сина Мирче, лагатора из села Трновче у Ждрелу. Деценију касније, поред ове двојице (Јован из Трновча се тада бележи као војнук), међу војничком резервом налазили су се и поп Никола, из села Смољинац у нахији Лучица и поп Добривој, из села Грабова у нахији Пек. Војничку службу обављало је и неколико свештеничких синова из села Извар и Изварица у Хомољу.[24] Није извесно да ли је сам поп ишао са остатком војнука у поход, што би било противно канонским прописима, или се он само бринуо о њиховим духовним потребама. Вероватније је, ипак, да су и свештеници имали обавезу учествовања у походу, јер би свака друга претпоставка била у нескладу са прагматичним ставом османских власти, које нису олако признавале посебан статус.[25]

Поред парохијског свештенства, о духовним потребама народа бринули су и манастири. Пописи из друге половине XV столећа бележе седамнаест манастира на подручју Браничевског вилајета, од којих су свакако најзначајнији били владарске задужбине, гробне цркве кнеза Лазара и његовог сина деспота Стефана - Раваница и Ресава. Иако лишени највећег дела својих огромних поседа, ова два манастира су након успостављања османске власти била у повољнијем положају од осталих монашких заједница у Браничеву, јер су њихови монаси уживали тимаре, уз обавезу давања људи за војну службу. Међутим, даља судбина ових светилишта била је различита: док је Раваница опстала као манастир, задржавши свој, од 1477. године знатно смањени тимар до пред крај XVI века, манастир "Светодухна" у тврђави Ресава претворен је између 1467. и 1476. године у магацин.[26] Иста судбина задесила је и манастир Светог Николе у Ждрелу, који је између два пописа преображен у резиденцију санџакбега Али-бега Михалоглуа.[27]

Осим манастира Ждрела (Горњака), који је највероватније идентичан са манастиром Ваведење у попису из 1467. године,[28] као и једног који се налазио код

22 M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 79, 87, 90-92, 252-253.

23 Е. Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санџак*, 242-249; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, 64-66.

24 M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 275-276, 280, 282; BBA, TTD 16 (1476).

25 Могуће је и да лица наведена међу војнуцима као попови нису у том тренутку вршила своју духовну службу, а познато је и да је у многим другим областима друштвеног, па и црквеног живота под Османлијама пракса била у супротности са одредбама канона Православне цркве.

26 Е. Миљковић-Бојанић, *Прилог проучавању почетака исламизације у Браничеву 1467-1476. године*, Зборник Матице српске за историју (=ЗМСИ) 47-48 (1993) 125-132; О. Зиројевић, *Турске вести о Раваници до краја 16. века*, ЗМСИ 50 (1994) 99-110; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево*, 218-220, 223-226.

27 BBA, TTD 16 (1476); Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево*, 216-218.

28 M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 93, чита га Равање; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево*,

Голупца, остали убележени браничевски манастири (Миријево, Захова, Златарић, Раван, Гориље, Духовник, Свети Степан у Ждрелу, Свети Јован, Свети Степан, Идин, Свети Никола и Пречисте Ваведење у Ресави) нису познати из писаних средњовековних извора. О њиховој најранијој, средњовековној прошлости тако, уз резултате археолошко-архитектонских истраживања, сведоче управо први сачувани османски дефтери из друге половине XV века.[29]

Поменути манастир код Голупца уписан је у дефтер из 1476. године посредно. Наиме, поред хришћанског дела градске посаде, који је обухватао мартолосе (међу њима и још 1467. године убележеног Јована, сина попа), занатлије и житеље Голупца, ангажоване у стражарској служби (међу којима су били поповски синови Јаков и Петри, те Степан, син калуђера), посебно је пописана махала Манастир са десет кућа. Као становници ове махале, уз белешку да су слободни, наведени су поп Јаков, син Ђурђа, затим Јован и Петри, синови калуђера и калуђери Вранко, Макарије и Сава. Може се претпоставити да се манастир и његова обитељ у претходном дефтеру не наводе управо због тога што су били ослобођени дажбина. Изгледа да је овде у питању манастир Ваведење, "*приблиз града Голупца*", у коме је пред крај владавине деспота Стефана Лазаревића боравио Инок из Далше.[30]

У дефтеру из 1467. године уписана су и шесторица калуђера у селима Храм, Доње Црниће, Набрда и Буковче у нахији Лучица, Бучине у нахији Ждрело и Седларе у нахији Ресава. Поред калуђера, у Храму, Бучинама и Седларима јављају се и њихови синови (укупно петорица), а у још 10 села наведени су само калуђерски синови (укупно 15 породица). Деценију касније, по један калуђер убележен је у селима Храстић и Миросава у Ресави и Храњани у Раваници, уз још 29 синова и браће калуђера у 16 села.[31] Присуство калуђера по селима можда указује на раније властеоске баштинске цркве[32] или мање манастирске метохе (село Буковьч је пре доласка Османлија било у поседу манастира Дренче)[33]. Имајући у виду уписане калуђерске синове, вероватније је да се ради о сељацима који су, примивши монашки завет, остали у својој средини.[34] Црквени канони и Душанов законик забрањују замонашеним особама да живе по својим кућама, прописујући да калуђери морају да

209-211.

29 M. Stojaković, *Braničevski tefter*; BBA, TTD 16 (1476); о средњовековним црквама и манастирима у Браничеву детаљно: Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево*, 205-228.

30 BBA, TTD 16 (1476); Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи 1*, Београд 1902, 78-84; С. Мишић, *Топонимија у запису Инока из Далше*, Црквене студије 3 (2006) 365-369; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево*, 80, 205-207.

31 M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 54, 84-85, 98, 100, 135, 107-108, 125, 140, 150-151, 167, 177, 227, 249; BBA, TTD 16 (1476); исправке читања неких од ових топонима у односу на издање М. Стојаковића и њихове убикације видети у: Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево*, 100-190.

32 Душанов законик предвиђа да је онај који је подигао цркву на својој баштини властан да у њу, уз благослов епископа, постави свога калуђера: *Законик цара Стефана Душана*, 51, чл. 45; *Лексикон*, s. v. *Баштинска црква*, 34 (С. Ћировић); Р. Михаљчић, *Правни положај баштинских цркава*, Ресава (Горња и Доња) у историји, науци, књижевности и уметности, Дани српског духовног преображења 11, Деспотовац 2004, 57-69.

33 А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 181; А Крстић, *Поседи манастира Дренче и Ждрела у Браничеву из времена кнеза Лазара*, Историјски часопис (=ИЧ) 53 (2006) 124-131; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево*, 140.

34 Б. Храбак, *Свештена лица на Косову*, 79-80. У селу Бајић у Ждрелу уписани су 1467. године Добрашин и Димитрије, синови неког Глувче или Глувка, да би у наредном дефтеру ова двојица, као и њихов (вероватно млађи) брат Радоња били наведени као синови калуђера: M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 109-110; BBA, TTD 16 (1476).

живе по манастирима[35]. Питање је у којој мери су се ови прописи поштовали у тешким временима османског освајања средином XV века или у наредним деценијама. Да је било случајева када је калуђер вршио дужности свештеника, потврђује пример попа Влајка у селу Божевац у Лучици, уз кога је 1476. године убележено и да је калуђер. Десет година раније, у овом селу уписан је исти поп Влајко, али без напомене о калуђеру, па је вероватно да се замонашио у периоду између два пописа, али да је остао на старој служби.[36]

*

У време следећег пописа Браничева, 1476. године, незнатно је повећан укупан број свештених лица (80) и насеља са члановима њихових породица (107). Ипак, реално се уочава тренд опадања броја свештеника у односу на читаву популацију, с обзиром на чињеницу да је број сеоских хришћанских домаћинстава, не рачунајући влашко становништво, порастао на 7686,[37] или за 28.4%, док је свештених лица било свега 60 у 50 села. То значи да је један свештеник, уместо на 75 домаћинстава, као раније, 1476. године долазио на 128 кућа. Неки попови помињу се у оба пописа, на пример Раденко и Видац[38] у селу Трстеник у Пеку, Петри у Пожаревцу, Радоња у Кули, Радослав у селу Доње Црниће, Јован у селу Горње Црниће, Радивој у селу Доње Брестје, Добринко у селу Набрда, Балша у Суботици у Ресави, итд.[39]

Услед повећања броја становника у неким насељима, уместо једног, јављају се два свештеника. У Свилајинцу, где се за десетак година број домаћинстава повећао са 34 на 62, поред ранијег попа Николе, у дефтер је 1476. године убележен и поп Радич. У Орашју, пазарном месту, недалеко од ресавске тврђаве, које је са 24 нарасло на 76 кућа, попу Милосаву се у пастирској служби придружио колега Милован. По два попа у ово време живела су и у Тополници, највећем сеоском насељу у Браничеву, где је број кућа са 109 порастао на 171 (рачунајући и влахе, укупно 205), те селима Смољинац (уместо ранијих 30, тада 43 куће), Главишница (пораст са 17 на 20 домова), Храстић (са 34 куће на 60 домова) и Доња Сена (са 38 на 80 кућа).[40] Свештеници се 1476. године јављају и у неким селима у којима их није било десетак година раније, где је такође дошло до мањег или већег пораста становништва. Такав је случај са селима Зобиљ у нахији Лучица, Клењево у нахији Ждрело, Црквенац, Моштаница, Доња Црвена Стена, Добрешево и Миросава у Ресави.[41]

35 *Законик цара Стефана Душана*, 46, 48, чл. 17, 29.

36 M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 133-134, име села чита Пожаревац, а име попа Иванко; BBA, TTD 16 (1476); Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево*, 204.

37 У овај број смо урачунали потпуна, удовичка и самачка рајинска, као и војнучка домаћинства. Како су код влаха углавном присутне проширене породице са већим бројем чланова, њих ћемо анализирати посебно.

38 Име попа Видца M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 38 чита Ковач.

39 M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 37, 43, 70, 98, 100, 107, 116, 149; BBA, TTD 16 (1476). О овим насељима и њиховој убикацији видети: Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, 100-190.

40 Уз свештенике се и у овим насељима бележе чланови њихових породица (синови, браћа, један зет): M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 101-104, 161-162, 175-176, 193-194, 216-218, 266; BBA, TTD 16 (1476).

41 M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 128, 171, 187, 231, 248-251; BBA, TTD 16 (1476).

Нека насеља, међутим, остала су између 1467. и 1476. године без свештеника, као што је то случај са селима Трибороде и Пожежена у Пеку, Јошаница у Хомољу, Тешиково, Доња Живица, Поникле (Пенкеле), Прибишница, Батуша, Суботица и Лучица у нахији Лучица. За поједина од ових насеља, као и нека друга у истој нахији, карактеристично је знатно смањивање броја становника између два пописа. У пазарном месту Лучици је, услед бежања у Угарску, како се то и изричито наводи у дефтеру, број кућа са 94 опао на 44, у селу Поникле са 26 на 13, а у Суботици, (друго име Костадин) на ушћу Мораве у Дунав, са 39 на само пет. Није стога чудно што се у овим насељима изгубио и поп, али је занимљиво да га више није било ни у неким селима у којима се знатно повећао број житеља. Тако је село Тешиково, нарасло између 1467. и 1476. године са 6 на 39 кућа (од тога три удовичке), али је остало без свештеника. Међутим, како је у дефтер уписан Тодор, син попа, кога нема у ранијем попису, може се претпоставити да је његов отац у међувремену умро. У Самочеви је такође дошло до пораста броја становника (са 40 на 63 куће), али је уместо пређашње двојице, остао само један свештеник, поп Костадин. Свештеника 1476. године није више било ни у селима Породим, Бајић и Орашица у нахији Ждрело, Сиринци у нахији Ресава, те Горња Сена, Јаковић и Обресци у нахији Раваница.[42]

Као издвојена целина, у дефтеру из 1476. године пописано је сточарско становништво, које је уживало *влашки* статус. Поред оних влашких скупина, које се јављају у претходном попису (у Звижду и Ждрелу, сада са већим бројем кућа), Влаха има и у Хомољу, а на територију Браничева, углавном у Ресави, Раваници и Ждрелу, услед *"гажења од непријатеља"*, насељавају се у знатном броју и власи Лепенице. Један део Влаха на територији нахија Ресаве и Ждрела пописан је посебно, јер су припадали беглербегу Румелије, али су 1476. прикључени царском хасу.[43]

Укупно је, дакле, у области Браничево 1476. године влашких домаћинстава било 1295, заједно са 772 додатних чланова домаћинства. Међу њима је било 18 попова, који нису били равномерно распоређени по кнежинама и нахијама. Тако је у кнежини Степана Голачова било укупно 171 домаћинство, 116 придодатих чланова домаћинстава, од тога три свештеника.[44] Кнежина Јованка, сина Станимира, у којој је највећи број села такође припадао области Браничева, имала је 363 старешине и 239 придружених чланова домаћинства, а од тога чак седам свештеника.[45] У оквиру кнежине Вранеша, сина Радосаља, која се састојала искључиво из браничевских села, уписане су 1476. године 222 старешине уз 159 придодатих чланова домаћинства, међу којима су била два попа (у селима Горњи Окопац у Ресави и Доњи Бестребац у Раваници). Код Влаха, беглербега Румелије, у 13 села било је 269 старешина и 142 придружена члана домаћинства, од којих три попа, у селима Орешковица, Су(во)бор и Свибница. Са друге стране, међу Власима нахије Звижд била су два свештена лица,

42 M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 53, 57, 59, 63, 65, 69, 73, 85, 94, 109, 125, 158, 178, 189, 195, 250; BBA, TTD 16 (1476).

43 BBA, TTD 16 (1476). О власима видети: Е. Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санџак*, 227-241; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, 47-50, 62-63, 94-98.

44 Ова кнежина обухватала је како села на територији Браничева (Мирчевац, Батинчани и Буковица у Раваници, Војинци и Дражмировци у Ресави) и тако и села у околини Јагодине (Праћина, Драгоцвет, Лакчинце и Прасковица). Попови се јављају у Мирчевцу, Праћини и Дражмировцу, а у Прасковици син и унук попа: BBA, TTD 16 (1476).

45 У селима Доње и Горње Велухке, Мисић, Купиновац, Кудељево, Доње Брестово у Ресави, као и Лабљани у Хомољу, у које су се доселили из села Поповић у Лепеници: BBA, TTD 16 (1476).

у селима Крушевица и Ложана, док је број домаћинстава износио 102, са 42 придодата члана домаћинства. У Хомољу је на 115 кућа са 50 придружених чланова влашких породица долазио један свештеник, у селу Осаници, док је у селима Дрмановце (Дермаковце) и Бигрица уписан по један поповски син.[46]

*

Поједини попови, додуше малобројни, били су уживаоци тимара. Тако је у Ждрелу 1467. године поп Јаков притежавао тимар од 500 акчи, на колико је процењен приход од села Бистрице са три куће. Приход од села Главишнице, са 17 кућа, такође у Ждрелу, у износу од 1415 акчи, припадао је тимарнику, попу Тодору. Занимљиво је да је међу уписаним сељанима на овом тимару био и поп Никола. Ови тимарници се не јављају у следећем попису, када су наведена села додељена другим особама.[47] У истој нахији налазио се и тимар Дамјана, сина попа, који је чинило једно манастирско имање. Оно се обрађивало извана, и уживаоцу је доносило свега 200 акчи годишње. Дамјан је успео да насели људе на свој тимар, који је 1476. наведен као село Манастир (данашња Манастирица), са 13 рајинских кућа (уз осам влашких). Ипак је изгубио статус спахије и у дефтер је уписан као рајетин у истом селу.[48]

Тимар калуђера Никона, у оквиру кога се налазио манастир Ресава (Манасија), представљао је у ствари манастирски тимар. Тимар се састојао од села Горња Сена (приход од 2785 акчи) у нахији Раваница и Доња Црвена Стена у нахији Ресава (заједно са манастиром - 600 акчи). Заузврат, монаси су морали да дају два члана посаде за службу у ресавској тврђави. Као што је већ речено, манастир је укинут до 1476. године, па су поменута села прешла у руке тимарника муслимана. Интересантно је, међутим, да је калуђер Никон остао посадник Ресаве. Зато је добио нови тимар - село Брежане код Пожаревца, са приходом процењеним на свега 491 акчу, уз обавезу да даје једног слугу за службу у ресавској тврђави. Никонова даља судбина није позната.[49]

Поред тимара манастира Раванице, који су вредности од 6092 акче и који су 1476. године сачињавали село Доња Сена и мезра (селиште) Буљани,[50] у истом дефтеру убележен је и мали тимар извесног калуђера Угљеше. Овај тимар чинили су приходи од празне мезре Кокољевац, такође у нахији Раваница (376 акчи), која је, у време претходног пописа, била у рукама једног муслимана. Кокољевац (Горњи и Доњи) је некадашњи посед манастира Раванице. Осим што загонетку представљају личност и народно име калуђера - тимарника, непознато је да ли је и који манастир овде у питању.[51]

46 BBA, TTD 16 (1476).

47 M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 191, 193; BBA, TTD 16 (1476); Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, 152, 159.

48 M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 215; BBA, TTD 16 (1476); Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, 161-162.

49 Село Брежани је 1467. било у тимару двојице Османлија, ресавских посадника: M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 245, 250-251; BBA, TTD 16 (1476); Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, 81-82, 135, 171-172, 182-183, 220.

50 Већ наредне 1477. године, село Доња Сена, данашње Сење у непосредној близини манастира, одузето је Раваници и дато у тимар једном муслиману, па се убудуће манастирски посед састојао од једне мезре, ливада, воденица и винограда: О. Зиројевић, *Турске вести о Раваници*, 100-104; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, 223-226.

51 BBA, TTD 16 (1476).

*

Специфичност турских пописних дефтера као историјских извора и ограниченост података које нам они пружају сужавају могућности за детаљнију анализу бројних проблема везаних за парохијске свештенике. Социјални положај свештеника у локалној средини, њихово имовно стање, образовање, начини избора у звање, породични односи и величина породице, парохијске цркве, у којима су служили, проблеми са којима су се сретали током вршења своје пастирске службе, односи са црквеним и османским властима и друга важна питања не могу се решавати на основу ове врсте изворне грађе, или је то могуће само делимично и условно. Богумил Храбак је, на пример, покушао да на основу места на коме је свештеник убележен у оквиру пописа појединих насеља (прво место, последње место, прва петина пописа, трећа петина итд.) одреди његов социјални положај и углед у локалној средини, што је, по нама, сувише слободно закључивање.[52]

Друга претпоставка истог аутора јесте да поповска родбина (синови и браћа), која је уписана независно од попа, у низу имена пре или после, али даље од њега, не мора да припада том, него неком ранијем попу.[53] То свакако може бити тачно, али има и супротних примера, који не дозвољавају коришћење ове претпоставке за сигурнија закључивања. Тако је, рецимо, у пазарном месту Лучици 1467. године поп Оливер уписан други, иза кнеза Добривоја, док је његов син Радивој уписан деведесет први (од укупно 94 куће). Иза Радивоја убележен је његов син, попов унук Тодор. Како је у селу постојао и поп Кузма (пописан је десети), пописивач је нагласио, што је иначе реткост, да је Радивој "*син попа Оливера*". У селу Врзијевци (Озријевци) у Пеку, као трећи у списку уписан је поп Бранко, затим синови попа, Милко и Остојан, а као десети (од 13 имена) наведен је Матеј, син попа, после кога долази Радован, син Остојана (тј. попов унук).[54] На основу овога је не само јасно да су сва тројица наведених синова потомци истог попа, већ и да се тешко може закључити по ком критеријуму је утврђиван редослед имена у попису.[55]

Сумирајући податке које о свештеничким породицама пружају пописи Браничева из 1467. и 1476. године, можемо да констатујемо да су до пунолетства (15-17 година) стасавали један до два, ређе три сина, мада има случајева и да је свештеник имао четири одрасла мушка потомка. Тако је већ помињани, замонашени поп Влајко у селу Божевац уписан 1476. године у дефтер са три брата и четири сина. Неки попови имали су и одрасле унуке. Поред већ наведених примера, поменућемо попа Владислава из села Четереже у Ждрелу. Он се у ово село доселио из Кучева,[56] и 1467. године његово име унето је у дефтер заједно са сином Марком. До следећег пописа одрастао је и Марков син Раша, тако да су 1476. године пописане три

52 Б. Храбак, *Свештена лица на Косову*, 73-74; исти, *Бројност свештенства,* 128, где износи и претпоставку да су свештеници у Браничеву 1467. године уживали слабији друштвени положај од оних у Области Бранковића 1455. године.

53 *Исто*.

54 M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 59-60, 199.

55 Може се помишљати да је пописивач ишао од куће до куће, али би и у том случају било логичније да је Радован уписан после оца Остојана, а не стрица Матеја. Коначно, како нам није познат топографски распоред кућа по селима (у случају Озријеваца чак ни приближана убикација насеља) све ипак остаје на нивоу претпоставке.

56 Није у питању данашња варошица у Звижду, већ средњовековна област и османска нахија између Дунава, Космаја, Јасенице и леве обале Велике Мораве: А. Крстић, *Кучево и Железник у светлу османских дефтера*, ИЧ 49 (2002) 139-162.

генерације ове породице.[57]

Имајући у виду да се у средњовековној Србији усталило правило да се "*поп од попа стави*", зачуђује што се у дефтерима не може приметити као знатнија појава да синови наслеђују оца у свештеничком позиву. Такав случај недвосмислено смо утврдили у селу Клепечка поред Дунава, где су 1467. године редом уписани Боја, брат попа, Радослав, син Радојка, поп Влкашин и попов син Радич. Девет година касније, у истом селу налазимо Боју, брата попа, његовог сина Добривоја, Радосава брата попа, као и попа Радича. Упоређивањем података из два пописа може се, дакле, реконструисати генеалогија ове породице кроз три генерације: поп Влкашин, Боја и Радосав били су синови неког Радојка, Влкашина је после смрти у свештеничком звању наследио син Радич, који је иначе, био старији од свог брата од стрица Добривоја.[58] С друге стране, збуњује ситуација у селу Клење у Пеку, где је у првом дефтеру наведен као *поп син Радича*, а у другом *Радич поп*. У оба пописа су, иначе, забележена и иста тројица поповских синова. Уколико се не ради о грешки пописивача, то би значило да је неименованог попа у звању наследио његов син, који је носио дедино име.[59] Слично је и у селу Каменову, где је 1467. године уписан поп Тодор, а 1476. године Тодор, син попа.[60]

Како су у дефтере уношена имена старешина домаћинстава, жене се у њима срећу само уколико су као удовице стајале на челу породица. Зато о супругама и кћерима свештеника скоро да нема података.[61] У селу Бискупац су, поред попа Радоја, а затим и поповог сина Марка, наведена двојица (1467), односно четворица (1476) синова попадије. Степан, син попадије, живео је 1467. године и у селу Дубравици.[62] У питању су највероватније попадијина деца из првог брака. О понекој удатој свештеничкој кћерци, као једини, посредни траг у дефтеру, остао је помен поповског зета (у селима Самочева и Коштница 1467, односно Храстић 1476. године).[63]

Османски пописни дефтери пружају могућности и за ономастичке анализе. Као што се и из досад изнетих примера може видети, свештеници у Браничеву у другој половини XV века, као и у другим српским срединама у средњем веку, носе више народна него календарска хришћанска имена.[64] Примери калуђера са народним

57 M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 55; BBA, TTD 16 (1476).

58 M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 77, име села чита Кленчика; BBA, TTD 16 (1476).

59 Такви случајеви да се поп не наводи по личном имену, него као син или брат очито познатије особе, срећу се у селима Браничево, Кисељево, Прибишница, Дубравица, Велико Село, Полатна, а као посебан куриозитет издвајамо пример села Устје у дефтеру из 1476. године, где су оба свештеника наведена на тај начин (један као брат Радича, а други као син Радоша): M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 65, 73, 80, 83, 153, 222; BBA, TTD 16 (1476).

60 У оба пописа наведен је и Добривој као син попа: M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 96; BBA, TTD 16 (1476).

61 Ретки су помени попадија и у средњовековним изворима. Понеки запис о смрти попадије, попове мајке или детета остао је на маргинама рукописних књига: Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи I*, 114, бр. 362, 368; *IV*, 44, бр. 6222-6230 (примери са краја 15. и из првих деценија 16. столећа). Црква је настојала да спречи поновну удају попадија удовица, и подстицала је њихово монашење: Р. Грујић, *Средњевековно српско парохијско свештенство*, Скопље 1923, 17-19.

62 M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 73, 134; BBA, TTD 16 (1476).

63 У Коштници су од 14 сељана чак петорица убележени као зетови: M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 69 (Семихово, тј. Самочева), 143; BBA, TTD 16 (1476).

64 Од 10 свештеника у Новом Брду, наведених у једном документу из 1434. године, седморица носе народна, а тројица календарска имена: Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи, акти,*

именима (Радован, Вишко, Раљин, Вранко, Влајко, Угљеша) указују да су се они и после монашења, у свакодневној комуникацији, користили својим старим именима.[65]

*

Због фискалне природе дефтера, у њима нема података о парохијским црквама, будући да оне нису имале имања, те нису биле предмет опорезивања. Може се само претпоставити да су свештеници живели при парохијским храмовима, те да су, сходно томе, цркве постојале у оним насељима, у којима су пописани попови и њихове породице. Без домаћих извора из посматраног периода, а у недостатку систематских археолошких истаживања средњовековних насеља на територији Браничева, трагове постојања ове врсте сакралних објеката треба тражити у вестима из каснијег времена, локалним предањима о срушеним храмовима, белешкама о црквинама и црквиштима и топономастици.[66] Од села у којима су у дефтерима из друге половине XV века забележени парохијски свештеници и чланови њихових породица подаци о ишчезлим старим сакралним објектима постоје у Кисиљеву, Клењу, Брзоходу (локалитет Бучине), Витежеву, Четережу, Породину, Крушевици, тј. данашњем Кучеву, Великом Селу, Малом (некада Доњем) Црнићу, Смољинцу, Топоници, Вошановцу, Каменову, Рашанцу, Трновчу, Дубравици, Живици, Кличевцу, Костолцу, Лучици, Петки, Миливи, а вероватно и у још неким насељима.[67] Црква Рођења Пресвете Богородице у Врбовцу (сада Бела црква у Бељајки, Ресава), настала на средњовековној некрополи, која се по стилским одликама потие с краја XV или прве деценије XVI века, постоји и данас.[68]

Манастир Јаковић, такође у Ресави, на десној обали Велике Мораве, на основу архитектуре храма потиче с краја XIV или почетка XV века.[69] Манастир није пописиван током друге половине XV столећа, па је можда служио као парохијска црква (1467. године уписан је у селу Јаковић поп Јаков).[70] Неки манастири са територије Браничева јављају се тек у дефтерима из прве или друге половине XVI века, уз села у којима се поповске породице срећу у пописима из XV столећа (Свети Арханђели код Кумана, Нимник код села Курјаче, Пешчаница, Рукомија).[71] Питање

биографије, летописи, типици, поменици, записи и др., Споменик СКА 3 (1890) 51; К. Јиречек, *Историја Срба II*, Београд 1988, 225. Појава календарских имена ипак је чешћа код попова него код њихових парохијана, што указује на наслеђивање свештеничког звања: Б. Храбак, *Свештена лица на Косову*, 72-73; исти, *Бројност свештенства*, 128.

65 M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 85, 107, 150; BBA, TTD 16 (1476).

66 Преглед података о ишчезлим култним објектима на подручју Браничева доносе: Д. Радовановић, *Археолошка налазишта са сакралним садржајем на подручју Подунавског и Браничевског округа*, Споменици Смедеревља и Браничева 1, Смедерево 1997, 239-248; *Српска православна епархија браничевска. Шематизам 2003*, Пожаревац 2003, 295-337; Б. Кнежевић, *Манастири и цркве у Ресави*, Ресава (Горња и Доња) у историји, науци, књижевности и уметности, Дани српскога духовног преображења 11, Деспотовац 2004, 71-94.

67 *Исто*.

68 Г. Симић - Д. Тодоровић, *Остаци градитељског наслеђа у околини манастира Ресаве*, Саопштења 34 (2002) 184-187; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, 174, 227.

69 В. Ристић, *Моравска архитектура*, Крушевац 1996, 216.

70 M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 94, име села чита Јагодић. Село је од 1381. године припадало манастиру Раваници: А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 52, 92; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, 185, 222-223.

71 M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 71, 106, 137, 174; BBA, TTD 16 (1476); О. Зиројевић, *Цркве*

је, међутим, да ли постоји икаква веза између ових података, односно, да ли се ради о средњовековним црквама, у којима су у XVI столећу успостављене (или обновљене) монашке заједнице, или су посреди различити културни објекти.

*

Након дефтера Смедеревског санџака из 1476. године, за следећих 40 година није сачуван ниједан попис ове покрајине, што нам онемогућава да даље пратимо парохијско свештенство у Браничеву и сагледамо промене у његовом положају до краја XV века. Вредно пажње јесте уочити да у попису из 1516. године, који иначе не садржи податке о великом броју насеља у Браничеву, нема посебно убележених попова у овој области. То, наравно, не значи да их заиста није било. И у другим деловима санџака попови срећу знатно ређе него четири деценије раније, сведочи о страдалничким временима и тешкоћама, са којима се у том периоду суочавала Српска православна црква. Неповољне црквене прилике наставиће се, чак погоршавати и у наредним деценијама, све до обнове Пећке патријаршије 1557. године.[72]

и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године, Београд 1984, 42, 149, 154, 179.
72 BBA, TTD 1007 (1516). Б. Храбак, *Бројност свештенства*, 129-144.

Ema Miljković
Aleksandar Krstić

PARISH CLERGY IN BRANIČEVO IN THE SECOND HALF OF 15TH CENTURY

Based on the data from the Ottoman censuses in Braničevo area of 1467 and 1476, the paper discusses the legal and social position of parish priests in both the first decades of Ottoman rule and decades preceding this rule. In addition to the overview of the numbers of priests from various population categories (common folk, Christian conscripts, professional soldiers, even landowners), the paper also covers changes in the numbers of the clergy with regard to the numbers of believers, and also the structure of priests' families.

It is a paradox that "in the opinion of S. Ćirković, even though the final five decades of the Serbian medieval state left comparatively more sources to study than the previous periods had, comparatively less is known of the history of the Church." This is particularly true with regard to the areas near the Sava and the Danube, so that only a basic image can be made of bishops, diocese borders, dates of founding some churches and monasteries, their spiritual lives and activities, estates, parish priests and parish networks. As local resources are meager, Ottoman defters become very important, as late 15th century Ottoman documents reflect the condition in two historical periods and two social organizations. Therefore, they may be used to shed light on some issues in the social history of the Serbian people in the final decades of their independent medieval state. With all this in mind, we have decided to use the example of Braničevo, analyze the data from the detailed censuses of 1467 and 1476, in an attempt to present the position of parish priests in Serbia in this turbulent period.